

Qabul qilindi: 03.04.2025

Chop etildi: 31.05.2025

UDK: 3703.796.01

**BUYUK MUTAFAKKIRLARIMIZ ASARLARIDA
SALOHIYATLI YOSHLARNI TARBİYALASH
MUAMMOLARI**

*Sadiqova Roza Ismailovna, Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat
instituti katta o'qituvchisi*

**PROBLEMS OF EDUCATION OF LITERATED
YOUTH IN THE WORKS OF OUR GREAT THINKERS**

*Sadykova Roza Ismailovna, Senior Lecturer Tashkent Institute of
Textile and Light Industry*

**ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ МОЛОДЕЖИ В ТРУДАХ
ВЕЛИКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ**

*Садыкова Роза Исмаиловна, старший преподаватель
Ташкентского института текстильной и легкой
промышленности*

<https://orcid.org/0009-0001-4509-1378>

e-mail:

Roza.sadykova@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ilmiy merosini o'rganib, ularning ilmiy qarashlaridan yoshlar tarbiyasida foydalanishni tahlil qiladi. Bugun olgan bilimlarimiz kelajagimizni belgilaydi. Bizning asosiy vazifamiz zamonaviy pedagogika, yoshlarni tarbiyalash va ta'limning dolzarb muammolarini hal etishdan iborat.

Kalit so'zlar: olim, ta'lim, tarbiya, yoshlar, pedagogika, jamiyat, farovonlik, komil inson, mafkura, zamon, pedagogika.

Abstract: In this article, the author studies the scientific heritage of Central Asian thinkers and analyzes the use of their scientific views in the education of youth. The knowledge we receive today determines our future. Our main task is to solve urgent problems of modern pedagogy, education and upbringing of youth.

Keywords: scientist, scholar, education, upbringing, youth, pedagogy, society, well-being, perfect man, ideology, modernity, pedagogy.

Аннотация: В данной статье автор изучает научное наследие мыслителей Средней Азии и анализирует использование их научных взглядов в воспитании молодежи. Знания, которые мы получаем сегодня, определяют наше будущее. Наша главная задача – решение актуальных проблем современной педагогики, воспитание и образование молодежи.

Ключевые слова: ученый, учёный, образование, воспитание, молодёжь, педагогика, общество, благополучие, совершенный человек, идеология, современность, педагогика.

KIRISH. Mukammal inson tarbiyasi har bir xalq ideali hisoblanadi. Har bir xalq o'z avlodini mukammal inson qilib shakllanishini ishlab chiqqan. Ayrim xalqlar kuchli qo'rqmas, jasur, vatanparvar avlodni tarbiyalash uchun o'ziga xos tarbiya uslub va usullarni ishlab chiqishgan. Ba'zi xalqlar ilmi, dono avlodni tarbiyalash tadbirini ishlab chiqishgan. O'rta Osiyoda islom dini kirib kelgandan keyin komil inson g'oyasi keng tarqaldi. Ulug' mutafakkirlar asarlarida komil inson tarbiyasi bosh g'oya hisoblanadi. So'fiylik ta'limotida har bir so'fiylik tariqati komil inson

g'oyasini shakllantirgan. Ilm va fanni dunyoning eng yuqori darajasiga olib chiqqan buyuk mutafakkirlarimiz Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, al-Hakim Termiziy, imom al-Buxoriy kabi shaxslar buyuk salohiyat egalari bo'lishgan. Ular o'z asarlarida yoshlarni iste'dodli, salohiyatli va ilmi bo'lib shakllanishini tadqiq qilishgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. "Al-adab al-mufrad" asarida Imom Ismoil al-Buxoriy barcha islom dunyosi uchun yuksak axloq, odob va komil inson tarbiyasi

muammolari va yechimlarini keng yoritib bergan. “Al-adab al-mufrad” asarida Imom Ismoil al-Buxoriy hazratlari payg‘ambarimiz Muhammad sallolohu alayhi vasallamdan va uning sahobalari tomonidan qilingan rivoyat, nasihat va axloqiy o‘gitlarga e’tibor berib, hadislar yosh avlodni tarbiyalashda juda katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatib bergan[1]. Buyuk turkistonlik ma’rifatparvarlardan Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvar Qori Abdurashidxonov, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitratlar yosh avlodni ilm egalari bo‘lishi uchun jonkuyar vatanparvarlardan bo‘lishgan. Bu ulug‘ mutafakkirlar yosh avlodni ilm olishi uchun yangi uslubdagi maktablarni tashkil qilish va zamonaviy texnika yangi ilmlarini o‘zlashtirish uslub va usullarini yaratishgan. Ilm olishda farzandlar uchun axloqiy fazilatlar ham muhim rol o‘ynaydi. Ilmi bo‘lish uchun yagona qobiliyatning o‘zi yetarli emas. Insonning ilm olishi uchun bolalarning bilim olishlariga va shaxsiy fazilatlariga, qiziqish va qobiliyatlariga doir ko‘plab qimmatli fikrlarni bildirishgan. Turkiston o‘lkasi rivojlangan davlatlardan ilm-fan sohasida ancha orqada qolib ketishganini anglagan ulug‘ jadidchi ma’rifanparvarlardan Mahmudxo‘ja Behbudiy yosh avlod zakovatli, yuksak bilimli, o‘z-o‘zini anglagan shaxs sifatida Turkiston kelajagi uchun muhimligini anglagan. Vatan kelajagi uchun yosh avlodni zamon talablariga mos ilm berib, zamonaviy kasb-hunarga o‘rgatib yangi kasb mutaxassislarini tayyorlash masalalarini hal qilgan. Jadidchi ma’rifatparvarlardan Abdulla Avloniy tarbiya milliy ijtimoiy ishdir, xususi ish emas deb “Al-hosil tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir”, - deya uqtirgan[2]. Ulug‘ mutafakkir “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida XX asr zamon pedagogikasi va ma’naviyatini uzviy bog‘laydi. Pedagogikani nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilib chiqib, hayot tarzi bilan bog‘lab yoshlar tarbiyasi, ilm olish va yoshlar iste’dodi va salohiyatini shakllantirish va rivojlantirish bo‘yicha ko‘p amaliy tavsiyalarni ishlab chiqqan.

MUHOKAMA. “Qobusnoma” asarida Kaykovus tarbiya masalalariga to‘xtalar ekan, ota-onalarga shunday nasihat qiladi: “Farzandingga, hunar va fazl o‘rgatmaqda taqsir qilmag‘il va har ilmni o‘rgatuvchi muallimlar ta’lim uchun ursalar, sen shafqat ko‘rguzg‘il, mayli ursunlar, nedinkim, yosh o‘g‘lon ilm va adabni tayoq bilan o‘rganur va o‘z ixtiyori bilan o‘rganmas. Ammo, farzanding

beadab bo‘lsa va sening ul sababdin qahring kelsa, o‘z qo‘ling birla urmag‘il, muallimlarning tayog‘i birla qo‘rqutg‘il. Bolalarga muallimlar adab bersunlar, toki sendin o‘g‘lingning ko‘nglida gina qolmasin. Farzandga adab, hunar o‘rgatmakni meros deb bilg‘il”[3]. Ulug‘ mutafakkirning bu o‘gitlari jamiyatda odamlarning ijtimoiy-ma’naviy birlashuviga sabab bo‘lishini ko‘rish mumkin. Bilamizki hozirgi bizning jamiyatimizda ta’lim sohasida yuz berayotgan asosiy muammolardan biri o‘quvchi bilan muallim o‘rtasida, ota-ona bilan maktab ma’muriyati, talaba bilan ustoz, talabalarning ilm olishdagi ma’naviy axloqi, o‘quvchilar ilm salohiyati va iste’dodi, mas’uliyatining susayib ketishi kabi muammolarni ko‘rish mumkin. Kaykovus uqtiradiki, ota-onalar farzandini o‘z qo‘li bilan urmay Muallimning tayog‘i bilan urishini aytib jamiyatdagi bir qator muammolarning yechimiga o‘rgatadi. Ya’ni, ota-ona ham, farzandlar ham ustozga bo‘ysunishi orqali bir xil tarbiya va tartib bo‘lishini ta’minlaydi. Agar ota-onalar jamiyatda, ilm olishda o‘z tartibini ilgari surib, o‘zboshimchalik qilsalar o‘quvchi bilan muallim orasida, ijtimoiy munosabatlarda psixologik, axloqiy murosasizlik va konfliktlar kelib chiqadi. Ijtimoiy tarmoqlarda tez-tez uchrab turadigan maktab va oliy o‘quv yurtlaridagi talabalar, o‘quvchilar muammolari asosan umumiy axloqiy tartiblarga bo‘ysunmaslik oqibatida kelib chiqmoqda. Bu kelishmovchiliklar asosida ta’lim sifati tushib ketmoqda. Bitta tarbiyasiz talaba salbiy xatti-harakati, xarakteri tufayli bir butun dars, ilm olish tartibi buzilishi oqibatida boshqa ilm oluvchi talabalarga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Eng yomoni shundaki, ba’zi ota-onalar farzandlarini bu salbiy xatti-harakatini qo‘llab-quvvatlab ta’lim muassasi xodimlari bilan asossiz janjallar ko‘tarishadi. Oqibatda ustozni psixologik emotsional holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va boshqa talabalarning ilm olish ishtiyoqining susayishiga olib kelmoqda. Ko‘pincha bu muammolar yechimsiz qolyapti, chunki bizning jamiyatimizda bu masalalarda qat’iy talablar ishlab chiqilmagan. Hozirgi zamon pedagogikasi talabalaridan kelib chiqib bu muammolarni hal qilish uchun qonun kuchi talab qilinadi. Ta’lim tizimiga adolat kerak. Chunki pedagogika sohasida ancha oldin ishlab chiqilgan ta’lim sifati me’yorlari zamon talablariga ijobiy javob bermayapti. O‘quvchialarga, talabalarga ularni ilm olishdagi mas’uliyatini va javobgarligini oshiruvchi talablarni ishlab chiqib, hayotga amaliy tatbiq qilish kerak. Aks holda biz ta’lim sifatini yuqori darajada ta’minlay

olmaymiz. Mutafakkir Kaykovus farzand tarbiyasida ilm olish va kasb o'rganishda muallimning beqiyos o'rnini ko'rsatib bergan. Kaykovus farzand tarbiyasi va ilm olishda ota-ona ta'sirida shakllanishini ko'satib, shu bilan birgalikda ustoz haqiqiy ilm va tarbiya beruvchi ekanligini ta'kidlaydi.

NATIJALAR. Luqmoni Hakimdan so'rabdilar: "Nega o'g'lingga nasihat qilaverasan?" Hakim javobida shunday debdi: "Yodingda bo'lsin, keksalarning yoshlarga nasihati hamisha suv-havoddek zarurdir. Bola bir nihol kabidir. Ulug'lar bog'bonning o'zidir. Bog'bon hamisha nihol parvarishida hushyor va qattiqqo'l, ayni vaqtda mehribon bo'lishi zarur. Niholning yon atrofdagi shox-butoqlarini vaqtida kesib turmasa, suv-o'g'itini bermasa, avj yaxshi bo'lmaydi. Zero, nasihat eshitmagan, tarbiya berilmagan farzand ham qarovini yo'qotgan ko'chat bilan barobar. Undan maqsad va orzuning mevasini hech qachon tera olmaysan..."[4] Ulug' mutafakkirlardan biri bo'lgan Luqmoni Hakimning farzand tarbiyasidagi bu fikrlari juda qimmatli nasihatlardan bo'lib, bolani yoshligidanoq to'g'ri tarbiyalash lozimligini uqtiradi. Farzand nihol kabi bo'lib uni yoshligidanoq chiroyli odob axloqqa o'rgatishimiz kerak. Aks holda yoshligida go'zal xulqqa o'rgatilmagan farzand qo'pol, dag'al, salbiy xislatli bo'lib shakllanadi. "Fozil odamlar shahri" asarida Abu Nasr Forobiy yozadi: "Inson aqliy qobiliyati esa u tug'ilgan vaqtidayoq (bola miyasida), tabiiy holda, salohiyat holida aqliy tushunchalarni (olam haqidagi bilimlarini) idrok etishga (qabul qilishga) tayyorlangan bo'ladi"[5]. Forobiy inson bilish qobiliyatini tadqiq qilar ekan, innellektual bilim olish qobiliyati insonga tug'ilishi bilan tabiiy holda berilgan. Inson tashqi ta'sir ya'ni tarbiya va bilim berish orqali komil inson fazilatlarini darajasigacha shakllanish imkoniyatiga tabiiy holda ega. Forobiy jamiyatda shaxslarining ilm olishi, axloqiy tarbiyasi bilan ustozlar, muallimlar shug'ullanishi lozim deb hisoblaydi. Forobiy komil inson shakllanishi haqida fikrlar ekan, o'zida 12 ta tug'ma axloqiy xislatni birlashtirgan inson komillikka erisha olishini ko'rsatadi: 1)sog'lom; 2)ziyrak; 3)kuchli xotiraga ega; 4)aqli; 5)notiq; 6)ilimli bo'lish; 7)nafsini tiyish; 8)odil; 9)ulug'likka intiluvchi bo'lish; 10)molparast bo'lmaslik; 11)adolatli; 12)qat'iyatli bo'lish. Mutafakkir jamiyatdagi insonlar tinch-totuv, ahillikda yashashi va baxt-saodatga eltuvchi jamoani yaratish uchun ilohiy axloqiy tarbiya muhimligini ko'rsatib beradi. To'g'rilik, jasurlik, do'stga sadoqat,

haqiqatni sevish kabi fazilatlarini egallashi lozim deb ta'kidlaydi.

XULOSA. Xulosa qiladigan bo'lsak, ulug'allomalarning bizga qoldirgan noyob merosini o'rganar ekanmiz, ularning bebaho o'g'itlari, nasihatlarini o'qib beixtiyor hozirgi zamon pedagogikasidagi muammolarni ko'z oldimizga keltiramiz. Ilm-fan, texnikaning rivojlanishi va uning jamiyatning barcha sohalariga ta'siri, shu jumladan ta'lim sohasiga ham ta'siri kuchli ekanligini ko'ryapmiz. Bu jarayon ko'plab tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, hali yakunlanmagan. Uning rivojlanishidagi ko'plab salbiy tomonlari axborotlarning ko'pligi va ilmiy rivojlanishlarni jamiyat a'zolari qay darajada o'zlashtirilishiga bog'liq. An'anaviy ta'lim tizimi va odob-axloqning tartibga soluvchi roli susayganligi sababli, zamonaviy jamiyatda ko'p narsa shaxsiy omillarni, malakali mutaxassislar qobiliyatini, yoshlar iste'dodini rivojlantirish jamiyatimiz oldidagi asosiy masalalardan biri bo'lib qolmoqda. "Kishining o'z farzandini chiroyli odob-axloq bilan tarbiyalashi ko'p miqdordagi nafl sadaqa berishidan yaxshiroqdir"[6] deyiladi hadislarda. Eng asosiy tarbiyani muallim beradi, ammo birinchi tabiiy axloq oilada shakllanadi. Farzandlar odob-axloqi va ilm olishida ota-onaning ham xizmatlari beqiyosdir. Ulug' mutafakkirlarning bebaho ilmiy merosini o'rganib shunday xulosa qildikki: jamiyatni rivojlantirish, farovonlikka erishining birdan bir yo'li hozirgi ta'lim tizimini isloh qilish, yangi amaliy ta'lim va tarbiya berish uslublarini yaratish va hayotga tatbiq qilish lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Imom Ismoil al-Buxoriy. Al-adab al-mufrad (Odob durdonalari). – Toshkent: O'zbekiston, 1990. –B. 258.
2. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. –T. O'qituvchi, 1993.B.15.
3. Kaykovus. Qobusnoma. Yangi asr avlodi. 2019. B.83
4. Usmonxon Alimov. Oilada farzand tarbiyasi. Movarounnahr, 2017-yil. B.5.
5. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993-y. B.228
6. Oltin Silsila: 1-juz. Sahihul Buxoriy. - Toshkent, Hilol-nashr. 2016, B.136.